

in Situ

Archaeologica

2008

Kitteln på Skrea backe

– en förromersk brandgrav med keltisk import

*Per Wranning, Kulturmiljö Halland och
Institutionen för Historiska Studier,
Göteborgs universitet*

per.wranning@kulturmiljohalland.se

Abstract

In September 2008, during the annual public Day of Archaeology, a 7 year old boy used a metal detector and came upon a rare find in Skrea parish, Halland, on the Swedish west coast. A Celtic cauldron, crafted in iron and bronze, measuring 0.5 m in diameter, was found in what was later recognized as a Pre-Roman cremation grave. The cauldron was analyzed by computerized tomography before excavation and preservation. The skeletal remains of three individuals along with burial gifts were found. ¹⁴C analysis dates the bones to 310–200 BC. This cauldron is one of barely a handful found in Scandinavia and represents the earliest type of imported Celtic metal vessels in this region. The present article is a first presentation of the cauldron and the burial gifts that accompanied the dead. The author outlines a project for further analysis of this unique find.

Inledning

En fyndrik brandgrav i en metallkittel av keltiskt ursprung – ett drömfynd som väckte nationell genklang i massmedia, men samtidigt också något av en antikvarisk och ekonomisk mardröm – har givit oss nya kunskaper om halländsk förromersk järnålder, men också väckt oräkneliga nya frågor. Följande artikel är primärt en kort nulägespresentation av fyndet, samt några avslutande idéer kring hur vi närmast bör gå vidare i ett forskningsprojekt kring kitteln. En fördjupad problematisering kring fyndet får således anstå tills vidare.

Bakgrund

Bakgrunden till kittelns upptäckt är nästan lika fantastisk som dess blotta existens i halländsk mark. Det var på arkeologidagen 2008 som fyndet närmast av en slump

kom i dagen. Länsstyrelsen hade arrangerat en dag där den intresserade allmänheten erbjöds vara med och gräva på platsen för en bortodlad gravhög på Skrea Backe i Skrea socken, Falkenbergs kommun. Kanske var det den fantastiska solen, kanske var det drömmen om att själv få delta i en arkeologisk undersökning som fick den strida strömmen besökare att gå man ur huse den där dagen. En mindre (knappt 200 m²) yta hade frilagts dagen innan och ett kompletterande sökschakt hade öppnats omedelbart öster därom. Grävilliga besökare fick under arkeologiskt överinseende rensa fram en avlång stenpackning samt gräva meterrutor i det under matjorden bevarade lagret, medan arkeologerna på plats informerade besökarna om hur dagens fältarkeologer arbetar, vilka typer av analyser som kan göras på olika material, samt om resultat från tidigare undersökningar i närområdet. Dessutom fanns en metalledetektor på plats, dels för att kunna visa hur den fungerar, men också för att berätta om svensk lagstiftning kring bruket av detektorer. Ett par barn fick glädjen

att själva svepa med detektorplattan och det var då det hände; ett mycket kraftigt utslag fick detektorns display att skrika ”Overload” när sjuårige Albin Ohlsson riktade plattan mot marken. Närmast i pedagogiskt syfte började en arkeolog att gräva på platsen för utslaget, för att visa att så kraftiga utslag i stort sett omöjliga kunde vara något annat än naturligt järnrik undergrund. När mynningsranden av järn på den stora kitteln åter såg dagens ljus fanns det ingen återvändo; omringade av besökare som redan börjat fotografera, filma och ringa och berätta om fyndet såg närvarande arkeologer inget annat rimligt alternativ än att gräva upp kitteln. Rykten om fyndet, och därmed också en överhängande risk för nattlig plundring, skulle med all sannolikhet sprida sig avsevärt snabbare än vad ett officiellt beslut om tillstånd någonsin skulle kunna tas, inte minst med tanke på att den soliga söndagseftermiddagen nu började övergå i kväll. Man valde att gräva runt kitteln

Figur 1. Halland med läge för fyndplatsen markerad. Ingen skala
Figure 1. Halland on the west coast of Sweden, with the site of the find marked.

och ta upp den som preparat, inlindad i plastfilm och lyft på ritbrädor över till en sållkorg, i vilken den forslades väl skyddad till SVK i Göteborg morgonen efter för vidare undersökning.

I detta läge kom undertecknad, i egenskap av arkeolog med järnåldersinriktning, in i handlingen som Kulturmiljö Hallands ansvarige för det fortsatta arbetet med kitteln, vilket utfördes i samarbete med Lena Berglund på Länsstyrelsen i Halland. Efter ett par initiala möten där biträdande länsantikvarie Marianne Foghammar gav klartecken till fortsatt arbete, kunde efterundersökning och dokumentation av den grop som grävts för att ta upp kitteln utföras av Lena Berglund och Kulturmiljö Hallands Leif Häggström i början av september 2008. Trots att Länsstyrelsen alltså ursprungligen enbart hade avsatt pengar för aktiviteterna under själva arkeologidagen tog man nu sitt fulla ansvar och har fram till dags dato välvilligt finansierat allt efterföljande arbete fyndet har kommit att innebära.

Men hur skulle man då gå vidare för att bäst undersöka kittelns innehåll? Inger Nyström Godfrey på SVK röntgade kitteln och det framgick då att den innehöll ett antal, ej närmare identifierbara metallföremål. Vi kände att vi behövde bättre information om innehållet innan grävningen påbörjades och någonstans där och då föddes idén att låta CT-scanna (skiktröntga) kitteln. Efter ett antal rundringningar och förfrågningar träffade vi rätt i och med sjukhusfysiker Anne Thilander Klang på Sahlgrenska Universitetssjukhuset, som ställde sig mycket positiv till projektet. Onsdag den åttonde oktober fraktades därför kitteln från SVK till röntgenavdelningen på Sahlgrenska, där den blev patient för en kväll. Via de knivskarpa bilder som producerades fick vi nu en mycket god uppfattning om var de olika metallföremålen befann sig, men också att en riklig mängd brända ben och ej identifierbara större knutor fanns i kitteln. Tillbaka på SVK kunde vi därefter, med röntgenplåtarna som ständig guide, påbörja en skiktvis tömning i kvadranter. Järnkittelns välvda botten av brons som plockats in i ett separat preparat undersöktes på motsvarande sätt. De sköra, korroderade föremålen kunde nu också mycket fördelaktigt prepareras in situ och därefter lyftas upp för vidare behandling av konservatorn. Vid ett par

tillfällena röntgades dessa hopkorroderade preparat på nytt i syfte att utröna om det rörde sig om ett eller flera föremål, samt för att närmare kunna bestämma föremålens art.

Kitteln

Den förtjockade mynningsranden och de övre tio centimetrarna av den, i diameter, omkring halvmeterstora kitteln är av järn. Järnväggen är hopnitad med järnnitar på två ställen, vilket ger intryck av att det första råämnet varit för litet för att uppnå kittelns önskade dimensioner och därför har förlängts ytterligare ett tjugotal centimeter, medan den andra skarven syftar till att skarva ihop väggen där ändarna möts. Vid båda skarvarna är väggen lagd omlott cirka två centimeter. På utsidan av järnväggen sitter två stora ringar mitt emot varandra. Respektive ring vilar på två större järnnitar, sannolikt i syfte att undvika att den löst hängande ringen skulle slå emot själva kärlväggen, men även för att göra ringen enklare att få grepp om. Mot denna ”järnsarg” har den tunna, välvda botten av driven bronsplåt nitats fast. En mängd bronsnitar och fastnitade mindre plåtar upplyser om att kittelbotten har lappats och lagats vid upprepade tillfällen och alltså till synes använts flitigt innan den slutligen brukades som gravkärl. Dessutom finns ett par järnnitar utan uppenbar funktion placerade inom ej trasiga partier av bronsbotten.

De nu mycket fragmentariska bronsresterna kan inte bidra med någon närmare information om hur djup själva bronskålen ursprungligen har varit. Det framgår dock tydligt att bronsbotten har fortsatt rakt ned under järnsargen och alltså inte varit utsvängd. Detta är en mycket viktig iakttagelse ur daterande synpunkt. De kraftiga bärringarna i kombination med denna raka övergång mellan brons och järn för nämligen kitteln till Eggers äldsta grupp av järnkittlar, *Typ 4* ”Bronzekessel mit Eisernem Rand” (Eggers 1951), en datering som vidmakthållits även i och med Lund Hansens uppdatering och revidering av Eggers arbete (Lund Hansen 1987). Vidare visar kittelns cylindriska järnsarg att det verkligen rör sig om *Typ 4* snarare än den snarlika *Typ 5*, vilken kännetecknas av en svagt konisk sarg.

Det bör dock nämnas att de avtecknade *Typ 4–5*-kittlarna i Eggers och Lund Hansens böcker dock har en avsevärt djupare, välvd bronskål än vad Skreakitteln förefaller ha haft. Eggers arbete behandlar keltiska och romerska föremål som importerats till mellan- och Nordeuropa från omkring 150 BC–400 AD. Han betecknar dessa äldsta keltiska bronskittlar som varandes förenklade motsvarigheter till de samtida praktkittlarna (Gundestrup, Rynkeby). (Eggers 1951:40). Kittlar av såväl *Typ 4* som *Typ 5* hör således till den första vågen av keltiska importföremål som nådde mellan- och Nordeuropa och har mest sannolikt sin ursprungsort söder om Donau och norr om Alperna i dagens Österrike. De mest troliga tillverkningsområdena återfinns inom vad som något senare skulle komma att bli de romerska provinserna Raetien och Noricum. Vissa menar dock att även det norditalienska området väster om Venedig och sydväst om Tyrolen kan ha utgjort produktionsplats för dylika kittlar (Lund Hansen 1987:53 f.).

Det finns ytterst få bevarade kittlar av *Typ 4*; en på gravfältet Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland, två i Norge, två på Öland, en på Fyn, en på Jylland, ett par i Polen och ytterligare ett par i Tyskland, allt som allt elva stycken. Däremot finns det betydligt fler av den efterföljande modellen 6–8, på Fyn, Jylland, Bornholm och i Tyskland. Eggers kitteltyper 4–9 bildar därmed en oerhört långlivad form, som alltså uppstår i sen La Tène-tid och som varar ända till början av yngre romersk järnålder (Lund Hansen 1987:53 f.). Under denna tid hade de dock kommit att utvecklas successivt. Exempelvis försvann de kraftiga bärringarna relativt snabbt och ersattes av ett järnhandtag (hank). Eggers tvekade en aning såväl kring de äldsta kittlarnas egentliga ålder som kring deras ursprungsort. Vid tiden för hans arbete var kronologierna för dåligt utredda, vilket gjorde att han nämner att de eventuellt kan ha börjat tillverkas redan under mellersta La Tène och dessutom nämner han Gallien som ytterligare ett möjligt ursprungsområde. Båda dessa antaganden avfärdas dock av Lund Hansen. Däremot kom den något yngre uppföljaren av brons – Vestlandkitteln – att tillverkas i den romerska provinsen Germania Inferior, det vill säga i nordvästra Gallien. Trots att de alltså inte är de facto

romerska brukar de betraktas som viktig romersk import (Hjørungdal manus:15). Våldigt få Vestlandkittlar ute i Europa har använts som kremationskärl, till skillnad från här i Skandinavien där den stora lejonparten påträffats just i gravar (Hjørungdal manus:16). Den första importvågens kittlar återfinns dock i gravar även på vad som idag är tyskt område, de har dock mig veterligen aldrig använts i gravar inom den keltiska kulturfären. Den skandinaviska regionens med tiden allt mer egna, seglivade tradition att använda metallkittlar som kremationsbehållare överlevde således såväl kärlets utformning och material som deras ursprungsort. Med andra ord förefaller själva kittelbegravnings-traditionen i sig ha varit betydligt viktigare än vilken metall som använts, hur form och dimensioner såg ut och varifrån kitteln hade importerats.

De döda

Drygt 5,2 liter brända ben med en sammanlagd vikt av närmare 2,7 kg samlades in från kitteln. Benen skickades för osteologisk analys, vilken utfördes av Anna Kloo Andersson på Jönköpings läns Museum (Kloo Andersson 2009). Samtliga fragment var vita och helt förbrända, vilket indikerar att kremationen har skett i hög temperatur (800–900°) och med god syretillförsel. Endast i ett fåtal fall noterades sotiga fragment, vilket visar att benen med all sannolikhet har tvättats och rengjorts innan gravläggningen. Inte mindre än tre individer kunde identifieras i materialet, ett barn i 10–14-årsåldern, en man i 30–40-årsåldern och en kvinna som var omkring 50–60 år eller något äldre. I inget av fallen kan sjukdom eller eventuell dödsorsak skönjas, den enda skada som noterats är spår efter någon form av trauma på övre underarmen på en av de vuxna individerna.

Förutom de tre människorna fanns också djurben i kitteln. Två får, ett dryga halvåret gammalt lamm och en vuxen (4–5 år gammal) individ. I ett mellanhands- eller mellanfotsben på ett av fåren återfanns två lätt magnetiska, ihåliga metallrör, som hade stuckits in i benets längdriktning. Rörrens närvaro kan knappast vara en slump. Snarare

Figure 2. Metapodie från får eller get med två ihåliga rör instuckna sett från ena änden. Foto Anna Kloo Andersson, Jönköpings läns Museum.

Figure 2. Metapodium from sheep/goat pierced by two hollow tubes, seen from one end. Photograph Anna Kloo Andersson, Jönköpings läns Museum.

kan man tänka sig att de kanske stuckits in i samband med slakt eller tillagning? Förutom de två fåren fanns också två språngben av gris i botten av kitteln. Anna Kloo Andersson antar att det endast rör sig om två grisfötter (de bakre) som lagts ned, eftersom inga andra grisben med säkerhet har kunnat identifieras i materialet. Bland de grusmassor under och runt kitteln som hade följt med i preparatet återfanns också två fågeldiafayser av ej identifierad art. Det kan dock inte med säkerhet avgöras om fågelbenen ursprungligen legat i den fragmenterade kitteln, om de medvetet lagts i gropan innan kitteln ställdes ned, eller om de rentav inte alls har någon direkt koppling till själva gravläggningen.

Det finns ett antal högintressanta frågetecken kring gravläggningen. De rengjorda benen är, åtminstone inte för halländskt eller för den delen västsvenskt vidkommande, något man normalt förknippar med förromersk järnålder (jfr exempelvis Sahlström & Gejvall 1948:127, 1951:38 f., Wranning 2009:21). Vidare är förekomsten av djur och/eller mat i gravar från denna tid ytterst ovanligt jämfört med såväl föregående som efterföljande perioder. Exempelvis kan nämnas att Nicklasson i sin genomgång av

samtliga kända vapengravar på svenska fastlandet från äldre järnålder endast funnit två förromerska gravar som också innehöll djurben. I båda dessa fall kan gravarna dateras till yngre förromersk järnålder (Nicklasson 1997:135). I sammanhanget kan även nämnas att ingen av de närmare sjuttio förromerska brandgravarna på det nyligen undersökta gravfältet i Tjärby socken i södra Halland uppvisade något som helst inslag av djurben (Wranning 2009).

Ej närmare identifierbara ben från en av människorna valdes ut för ^{14}C -analys. Anledningen till detta val var förstås att inte förstöra köns- och åldersbestämt material, då detta ju också utgör gravens ”facit”. Analysen gav dateringen 2229 \pm 53 BP, motsvarande 380–200, 1 Sigma respektive 400–170 BC, 2 Sigma. Kalibreringskurvans topp med en sannolikhet på 53 procent (1 Sigma) ligger i intervallet 310–200 BC. Dateringen är en aning notabel då den påvisar att den daterade personen ifråga förefaller ha avlidit ungefär samtidigt som, eller kanske snarare rentav innan kitteln rimligen har tillverkats. Återigen väcker alltså ett resultat ett antal nya frågor. Om vi till detta resultat även lägger att den upprepat lagade kitteln av allt att döma har varit i bruk en tid innan den förvandlades till kremationsbehållare blir det tydligt att föreliggande datering helt enkelt inte duger till att datera den avslutande gravläggningen i kitteln. Därmed inte sagt att dateringen inte är av intresse, snarare tvärtom, då man i och med denna ^{14}C -analys börjar kunna ana att någon form av återupprepat begravning har skett. Kanske har en eller ett par, sedan tidigare döda och begravda anförvanter – genealogiskt reella eller med endast symboliska band – här sammanförts med en betydligt senare avliden person, för en gemensam och slutgiltig gravläggning i kitteln? För att nå ett svar eller åtminstone för att kunna fördjupa diskussionen kring dessa frågor krävs att varje enskild individ ^{14}C -dateras. Kalibreringskurvan för denna tid är förhållandevis god och en ”trippeldatering” skulle förhoppningsvis kunna bidra med inledande svar huruvida återbegravning skett. Dessutom torde den kunna bringa klarhet kring de avlidna personernas inbördes kronologi.

Hade slumpen gjort att ben från den sist avlidna människan istället valdes för datering så hade med stor

sannolikhet aldrig frågorna kring återbegravning väckts. Med andra ord öppnar det, vid en första anblick nedslående och förvirrande resultatet nu istället möjligheten att tränga djupare in i förståelsen kring gravskick och traditioner på platsen.

I en nyligen publicerad artikel diskuterar Marianne Lönn en likartad problematik i Skee i nordligaste Bohuslän, där benen efter en ung kvinna som gravlagts i ett spannförmått kärl har ^{14}C -daterats till yngre förromersk – äldre romersk järnålder. Då spannförmått kärl allmänt dateras till folkvandringstid (samt ett mindre antal till yngre romersk järnålder) diskuterar Lönn systematiskt ett antal parametrar kring hur föreliggande datering skall förstås. En intressant möjlig delförklaring skulle kunna vara den så kallade reservoareffekten, eller med andra ord det faktum att maritim flora och fauna får i sig äldre kol, vilket ger upphov till 100–250 år för gamla ^{14}C -dateringar. Om kvinnan under sina fem till tio sista levnadsår hade en kost som till åtminstone 50 procent utgjordes av fisk och/eller exempelvis sälkött så skulle alltså detta kunna vara upphovet till den ”för gamla” dateringen (Lönn, 2009:109 ff.). I sin avhandling redogör Per Persson ingående för reservoareffekten och hur den kan upptäckas, bearbetas och användas:

Genom att C_{13} -halten är högre i material från havet är det också möjligt att bestämma om det daterade materialet kommer från havet eller ej. Härigenom kan man också bestämma vilka prover som kan misstänkas ha fått en allt för hög ålder genom reservoareffekten

(Persson, 1999:28).

Bland det maritima kraftigt präglade material Persson redovisar uppgår ^{13}C -halten till värden mellan -11,1 promille och -12,5 promille, medan födoresurser på land enligt Persson indikeras av värden omkring -22 promille och -27 promille (1999:34, 38). Då ^{13}C -halten i de daterade benen i Skreakitteln uppgår till -24,6 promille är det alltså inget i detta fall som styrker ett maritima födoingtag som förklaring till dateringen.

Gravgåvorna

Förutom de tre ovan nämnda djuren fanns ytterligare ett stort antal gravgåvor i kitteln. Sammanlagt fanns nio metallföremål, varav två av brons och övriga av järn. De två förstnämnda är dock kanske inte att betrakta som egentliga gåvor utan snarare dräkttillbehör. Det rör sig om två spiralvridna bronstenar, varav den bäst bevarade är försedd med en avslutande ögla i ena änden. Bronsföremålen är till formen närmast identiska med en sorts remändesbeslag som Erik Nylén benämner *Gördelbeslag* och som Monika Rasch väljer att benämna *del av bältesgarnityr* (Nylén 1955, Rasch 1997:55). Bältesgarnityr finns i flera utformningar och är något som ofta kännetecknar kvinnogravar på Öland enligt Rasch. Exemplar av samma form som de i Skreakitteln – Nyléns grupp B – är funna bland annat på Gotland, i Bredsätra socken på östra Öland och i en kvinnograv på gravfältet Ekehögen på Onsalahalvön (Nylén 1955, Rasch 1997:56, Cullberg 1973:166) och typen kan dateras till yngre förromersk järnålder. Även om formen är densamma så är beslagen i Skrea näst intill hälften så små som refererade fynd. Ett tolkningsförslag till detta är att 10–14-åringen i kitteln kan vara en flicka och att beslagen således helt enkelt är utförda i barnstorlek för att passa flickans dräkt i övrigt.

Till skillnad från bronsbeslagen som återfanns spridda i kittelns botten, så låg järnföremålen tätt samlade i ytan av benkoncentrationen. Trots föremålens ytligt mycket goda bevarandegrad till en följd av glödpatinering på kremningsbålet så har det varit svårt att finna exakta typologiska paralleller. En halvmåneformad krumkniv torde dock med stor sannolikhet kunna dateras till yngre förromersk järnålder. Nicklasson skriver att krumknivar enbart förekommer under sen förromersk och (äldre) romersk järnålder och att de är att betrakta som ett arbetsredskap för skinnberedning. Räf preciserar dess funktion såsom ett allroundredskap vid skinn- och läderhantverk (Räf 2001:28). Vidare refererar Nicklasson till Ulf-Erik Hagberg som konstaterar att krumknivar uteslutande förekommer i kvinnogravar i öländskt material (Nicklasson 1997:128). Vid tiden för Lotte Hedeagers avhandling fanns arton kända krumknivar

Figure 3. Bronsbeslagen. Foto Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figure 3. The bronze fittings. Photograph Inger Nyström Godfrey, SVK.

från yngre förromersk järnålder i Danmark (företrädesvis på norra Jylland och på Langeland) varav tio var funna i vapengravar. Under äldre romersk järnålder ökar antalet lavinartat, men fortfarande finns en procentuellt påtaglig koppling till vapengravar (1990:122 f.). Hedeager menar att krumkniven lika mycket som vapnen fungerar som en tydlig signal om innehavarens sociala rang, maktposition och tillhörighet till specifika, specialiserade grupper. Den är med andra ord en viktig symbol för den nya samhällselit som börjar växa fram under yngre förromersk järnålder. Anledningen till att seden med krumknivar i gravar upphör under yngre romersk järnålder är enligt Hedeager att den nya eliten vid det laget hade konsoliderat sin maktposition och därför inte längre var i behov av att markera den lika påtagligt som tidigare (Hedeager 1990:137 f.). Räf anser att krumknivar var mycket personliga redskap som kan ha tilldelats den vuxna kvinnan vid vissa speciella övergångsriter. I gravritualen bar de därför på en dubbel symbolik – dels signalerade de den genuskonstruktion den gravlagda ingått i, inklusive åldersgruppering och samhällsställning, dels fungerar de med sina skärande eggjar som symboliskt skydd för den döda. Utifrån denna tankegång föreslår Räf att det är fria kvinnor, kanske gifta, från släkter med stort ekonomiskt och socialt inflytande i sin bygd, som innehaft dessa föremål (Räf 2001:31 ff., 40 f.).

Figur 4. Krumkniv och sylliknande föremål. Foto Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figure 4. A half-moon knife and an artefact like a form of piercer. Photograph Inger Nyström Godfrey, SVK.

Övriga skärande verktyg i kitteln utgjordes av tre eneggade knivar av varierande form och storlek och jag väljer i följande beskrivning att utgå från den terminologi och de kriterier Leif Häggström använder i sin artikel *Den vardagliga kniven* (2003:43 ff.). Den största och långbladiga, *kniv 1*, har ett drygt 14 centimeter långt blad

med konkav egg och nedböjd spets (närmast böjt som en skära) och en kort fulltånge fäst ovanför parerstängen med tre nitar i ett handtag av organiskt material, vilket varit inramat av tunna, partiellt streckornerade metallister. Knivens funktion är i skrivande stund ej känd. Den mer ordinärt utformade och medellånga *kniv 2* har ett drygt 10 centimeter långt blad med konkav egg, rak spets och lätt böjd rygg. Bladet avskiljs med en parerstång från den omkring fyra centimeter långa sticktången, på vilken någon form av organiskt handtag har varit fastnitat. Bladets storlek ger kniven något av allroundkaraktär, samtidigt som dess konkava egg indikerar att den varit idealisk att skära kött och fisk med, men lämpat sig desto sämre till träarbeten. På den minsta, totalt cirka 13 centimeter långa kniven, *kniv 3*, har däremot den förtjockade, dryga fem centimeter långa tången också utgjort själva handtaget. Kanterna på den kvadratiska handtaget har bearbetats så att genomskärningen nu snarast kan beskrivas som åttakantig. Överst avslutas handtaget med en sfäriskt elliptisk knopp. Den kortbladiga kniven har nedsvängd spets och

Figur 5. Kniv 1. Foto Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figure 5. Knife 1. Photograph Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 6. *Kniv 2.* Foto Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figure 6. *Knife 2.* Photograph Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 7. *Kniv 3.* Foto Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figure 7. *Knife 3.* Photograph Inger Nyström Godfrey, SVK.

svagt krumböjd rygg och erbjuder enligt Häggström stor kontroll av eggföringen, vilket därmed gör den lämplig för precisionsarbete såsom träsnideri eller att skära i läder. Häggström nämner också att kortbladiga knivar ofta kan förknippas med kvinnogravar. Jag har i skrivande stund inte funnit några direkta typologiska paralleller till knivarna och således går inte heller vare sig deras datering eller proveniens att bestämma närmare.

En möjlig parallell till ett cirka fyra centimeter långt järnbeslag som fanns i kitteln finner man dock bland Nyléns gotländska gravmaterial, nämligen i form av ett förromerskt beslag från Vallby som suttit på nedre delen av en svärdsslida (Nylén 1955:301, fig. 183:6–7). Beslaget i kitteln kan eventuellt ha hört till en slida till kniv 1, eller

att döma av storleken kanske snarare till en svärdsslida. Tanken är inte helt tagen ur luften, då en nit med drygt två centimeter stort huvud som också påträffades i kitteln i mångt och mycket påminner om en nit till en sköldbuckla. I sammanhanget bör några intressanta halländska jämförelser göras. De enda hittills kända säkra förromerska vapengravarna i halländsk jord härrör från gravfältet Ekehögen på Onsalahalvön. Nicklasson daterar de fyra vapengravarna till sen förromersk järnålder eller möjligen fas B1a (motsvarande 25–50 AD enligt Nicklasson, BC 30–40 AD enligt Lund Hansen). Det som kännetecknar dem är deras magra fyndinnehåll, antingen enbart en lansspets eller enbart svärdsslidebeslag. Nicklasson drar vissa paralleller till en förromersk vapengrav i Foss socken i mellersta Bohuslän, vilken innehöll en lansspets och en sköldbuckla och tillsammans med de halländska gravarna alltså skiljer sig avsevärt från Götalandskapens välutrustade vapengravar (Nicklasson 1997:83 f.). I sammanhanget kan också nämnas att två av de fyra Onsalagravarna har könsbestämts som kvinnogravar.

Den nionde och sista artefakten av metall i kitteln utgörs av ett närmare 20 centimeter långt, sylliknande och handtagsförsedd, spetsigt föremål. I likhet med *kniv 3* är handtaget åttakantigt i genomskärning och dessutom dekorerat med tunna vulster. Inte heller i detta fall har jag hittills hittat några jämförande typologiska paralleller och därför har varken föremålets ålder eller proveniens och än mindre dess funktion kunnat bestämmas. Eventuella användningsområden som eldslagingsstål, stickvapen och en syl, puns eller pryl har diskuterats, varav sistnämnda i kombination med det andra skinnberedningsredskapet – krumkniven – inte känns helt fel. Vid en första anblick är föremålet till form och dimension heller inte helt olik den typ av skaftförsedda eldstål som förekommer frekvent i materialet från Illerup Ådal. Dessa har dock i samtliga fall skaft av organiskt material och själva spetsen är oftast avsevärt kortare (Ilkjær 1993:242, 253). Samma sak gäller hårnålar. Längdmässigt stämmer föremålet väl överrens med ett flertal typer av hårnålar, men likväl saknar den nålarnas generella smäckerhet och framförallt har jag hittills inte kunnat finna ett enda exempel på hårnålar

med handtagsliknande övre hälft. Föremålets successivt avsmalnande form i kombination med avsaknaden av någon form av parerstång gör också att det förefaller ha varit direkt olämpligt att använda som vapen. Erika Räf påvisar i sin licentiatuppsats hur vanligt förekommande kombinationen krumkniv, pryl och synål är i öländska kvinnogravar och beskriver hur alla dessa haft en viktig roll i skinn- och läderbearbetning (Räf 2001). Med tanke på krumknivens närvaro i kitteln väljer jag därför att preliminärt beteckna det spetsiga föremålet som pryl, trots sagda avsaknad på typologiska paralleller.

Förutom de ovan beskrivna föremålen innehöll kitteln även fyra till fem fossiliserade sjöborrar och tre kulflintor, vilka också bör betraktas som gravgåvor. Sjöborrar har troligen trots besitta någon form av magisk skyddande kraft och har påträffats i gravar från hela förhistorien. Som förmodade skyddsamuletter i byggnader dyker de dock först upp under förromersk järnålder (Carlie 2004:155 ff.), alltså under samma period som kittelbegravningen i Skrea skedde. I sammanhanget bör dock tilläggas att sjöborrar är ytterst ovanliga i halländskt förhistoriskt material, såväl i gravar som i boplatssammanhang. Det är osäkert om även kulflintorna har varit omgärdade av någon trosföreställning, dock råder det inget som helst tvivel om att de har placerats medvetet i kitteln.

De dödas samhällsposition i livet

Det torde stå bortom allt tvivel att kittelgraven på Skrea backe är något extraordinärt, men hur ska vi lämpligast betrakta den och de gravlagda däri i ett större socioekonomiskt sammanhang? Vi vet att begravningar i importerade metallkärl kom att bli en exklusiv sed under flera hundra år bland personer som var högt stående på den hierarkiska rangskalan. Att dessutom höra till den grupp som nåddes av den första importvägen – som alltså också kan sägas ha inneburit embryot till hela denna långlivade skandinaviska kittelbegravningstradition – bör sannolikt innebära att man ingick i sfären av de samhällsgrupper med vittspridda kontaktnät långt bortom lokalsamfundet, som

redan tidigt började formera sig som en ny, framväxande järnålderselit med nya ideal, symboler och traditioner. Jørgen Jensen ger denna nya elit en intern rangordning, med de som begravdes i praktvagnar överst i hierarkin. Därunder följer de personer som blev gravlagda i importerade metallkittlar, ofta tillsammans med praktföremål och vapen. Lägst i denna krigareelit finner vi de som gravlagts i det som Jensen benämner *almindelige* vapengravar, det vill säga gravläggningar som skett i mer vardagliga keramik-kärl (eller dyligt) och med en avsaknad av import- och praktföremål (Jensen 2006:170 ff.). I kombination med närvaron av en krumkniv och eventuella vapendetaljer framstår således personerna i den importerade kitteln på Skrea backe otvetydigt som medlemmar ur dåtidens högre stormannasläkten. Krumkniven, den minsta kniven och den förmodade sylen eller punsen kan tillsammans tolkas som en högklassig redskapsuppsättning för skinnberedning och läderhantverk och skall med stor sannolikhet tillskrivas den äldre kvinnan, medan de eventuella vapendetaljerna troligtvis kan kopplas till den vuxne mannen. Förutsatt att mitt antagande stämmer, att de små remändesbeslagen av brons hört till barnets dräkt, anas också att även barnet åtnjutit en viss socialt markerad position. I kombination med gravgåvorna, den importerade kitteln och den för perioden även i övriga detaljer ovanliga gravläggningen (såsom rengjorda ben och inslag av flera djur) framträder ett sällskap – eventuellt tre generationer i en familj – ur lokalsamhällets socioekonomiska övre skikt, där åtminstone de två vuxna haft framträdande roller. Personerna har av allt att döma inte bara haft en lokal maktställning utan har även varit involverade i ett omfattande kontaktnät, såväl rörande långväga handelskontakter som utbyte av nya idéer och ideologiska influenser mellan andra grupper i den samtida Sydskandinaviska samhällseliten.

Frågor att gå vidare med

Som tidigare nämnts är ¹⁴C-datering av varje enskild individ i kitteln oerhört viktig i syfte att söka klargöra om någon eller några personer har återbegravts i samband

med den sista gravläggningen. Individernas inbördes kronologiska relation känns också viktig att reda ut, för ökad förståelse kring vem gravgåvorna ämnats för. Likaså kan en noggrannare datering också börja ge oss en uppfattning om kittelns ”färdtid”, från produktionsplats till gravläggning. Vidare är funktions- och framförallt proveniensbestämning av gravgåvorna av stor vikt. Är även någon eller några av gåvorna importerade kan vi kanske också börja ana kittelns ”färdväg”, eller med andra ord, hur Skreabornas handelskontaktnät sett ut.

Vad som därefter måste redas ut med hjälp av fortsatt undersökning på fyndplatsen är kittelns kronologiska och korologiska förhållande till den bortodlade gravhög som gav upphov till att fyndet gjordes. Var kitteln primärgrav eller sekundärgrav i högen, eller har högen rentav uppförts senare? Kitteln återfanns omkring 0,7 meter under avbana-nad nivå (motsvarande en knapp meter under befintlig markyta), men den var likväl endast delvis nedgrävd i alven. Vid efterundersökningen kunde ett 0,2–0,3 meter tjockt lager mellan ploggång och alv konstateras, vilket indikerar att den bortodlade gravhögen endast delvis har bortförts, medan dess undre parti har pressats samman och komprimerats ned i alven. Således torde det också finnas möjlighet att fastställa kittelns exakta position i plan inom högen. Den förromerska järnålderns gravskick i Halland såväl som i övriga Sydvästsverige kännetecknas primärt av flatmarksgravar. Det finns flera exempel på att dessa gravar ursprungligen på ett eller annat sätt har varit markerade ovan jord, likaså känner vi exempel där förromerska gravar placerats som sekundärgravar i bronsåldershögar. Förromerska flacka stensättningar hör inte heller till ovanligheterna. Däremot känner jag inte till några exempel över huvud taget på förromerska primärgravar i hög. Om det är fråga om en sekundärgrav, djupt nedställd i en äldre gravhög så finner vi en spännande parallell endast några kilometer uppströms Ätran, närmare bestämt i Sörby Skalla, Vessige socken, där en vapengrav från äldre romersk järnålder (av Nicklasson daterad till B2b), har grävts ned precis innanför den yttre kantkedjan i en större stensättning från bronsåldern (Thålin 1967, Nicklasson 1997:84). Kan vi i Skrea såväl som i Sörby Skalla möjligen

ana ett försök till en konstruerad genealogi, eller med andra ord den nya elitens önskan och behov att legitimera sin position genom att återknyta till mytologiska förfäder i äldre, prominenta och/eller strategiskt belägna gravmiljöer? Eller är det själva kittelgraven som i form av ”startskott” för en ny hierarkisk era gett upphov till återkommande begravningar på platsen, däribland gravhögen? Vad kan vi i så fall vänta i högens primärgrav?

Kittelgraven var anlagd i ett påtagligt exponerat läge på högsta punkten av en åsrygg mellan Ätrons och Suseåns dalgångar. Utsikten från platsen i alla riktningar är i dagens öppna jordbruksbygd slående och vid bra siktförhållanden kan besökaren med blicken nå inte mindre än sex kyrkor i kringliggande grannsocknar. De senaste tjugo årens omfattande exploateringar i trakten – gasledning, motorväg, järnväg och ny bebyggelse – har medfört att ett antal förromerska lokaler i närområdet har återfunnits och i viss mån kommit att undersökas (se exempelvis Berglund 1992, Strömberg 1994, Lundkvist & Persson 1999 och Wranning 2001). Inga tecken på exceptionella boplatslämningar som kan mäta sig med kittelgraven har dock påträffats. Är det möjligt att spåra läget för en eventuell stormannagård och hur identifierar man den i så fall? En sådan lokal behöver ju varken via fyndmaterial eller via byggnadsdimensioner nödvändigtvis avvika från mer ordinära samtida gårdslämningar. Faktum kvarstår också att vi inte ens kan vara säkra på att de gravlagda faktiskt varit hemmahörande i bygden. Via årligen återkommande systematisk metalldetektering och ytinventering torde det vara möjligt att successivt kartlägga fyndplatsens närområde; ett eventuellt gravfältets utbredning samt läget för eventuella närbelägna samtida boplatser. Kanske kan också fosfatkartering bli aktuellt i ett senare skede. Innan någon form av fältarbete påbörjas måste dock medel säkerställas, inte minst budgeten för konservering, så att man inte hamnar i samma prekära ekonomiska situation igen som kitteln och dess gravgåvor inneburit.

Sammanfattning

En keltisk kittel av järn och brons, använd som benbehållare i en brandgrav, påträffades i samband med undersökning vid platsen för en bortodlad gravhög på Arkeologidagen 2008. Tre personer, en äldre kvinna, en vuxen man och ett drygt tioårigt barn hade gravlagts i kitteln. Såväl den importerade kitteln som vissa av gravgåvorna däri indikerar att de döda ingick i den nya samhällselit som började växa fram och manifesteras sig under yngre förromersk järnålder. Det exceptionella fyndet väcker många frågor för framtida projekt. Initialt bör dock tiden för gravläggningen preciseras mer exakt, och kittelgravens kronologiska förhållande till den bortodlade gravhögen bör bestämmas.

English summary

In September 2008, during the annual public Day of Archaeology, a 7 year old boy used a metal detector and came upon a rare find in Skrea parish, Halland, on the Swedish west coast. A Celtic cauldron, crafted in iron and bronze, measuring 0.5 m in diameter, was found in what was later recognized as a Pre-Roman cremation grave. The cauldron was analyzed by computerized tomography at Sahlgrenska University Hospital in Gothenburg before further excavation and preservation took place. Skeletal remains along with burial gifts were found. The Cauldron has most probably been manufactured in the area south of the Danube and north of the Alps, in today's Austria. It

can be typologically determined to Eggers *Type 4*, which means that it belongs to the earliest wave of Roman import to Scandinavia, during the late Pre-Roman Iron Age. Three cremated individuals have been identified in the Cauldron; an adult man (30-40 years), an older woman (50-60 years) and a child, 10-14 years old. Apart from bones of two sheep, a pig and some fossilized sea-urchins the dead had also been accompanied by several burial gifts of metal. A half-moon knife, a probable piercer and three knives of varying size and shape can be mentioned. The cauldron, as well as the half-moon knife, indicates that the buried persons belonged to the new elite groups, which emerged within the stratified late Pre-Roman society. A ¹⁴C analysis of the human bones gave the somewhat remarkably early dating to 310–200 BC, which might indicate that one or two of the individuals have been re-buried along with the last deceased. The author claims that it is of great importance to ¹⁴C-analyse every single individual in order to understand the internal chronological relationship between them. Furthermore it is very important to excavate the site in order to understand the relationship between the cauldron-grave and the mound that is said to have been located there. Was the mound erected in connection to the cauldron-burial; has an older mound been used for a secondary burial, in order to claim connection between the new elite and some symbolic ancestors; or did the memory of the powerful cauldron-burial give birth to a mound at the site later on? These are some of the initial questions the author suggests to start with in a new project about the exceptional find.

Referenser

- Berglund, L (1992). *Årstad socken, Heberg 9:7, arkeologisk undersökning*, Kulturmiljö Halland (Internrapport).
- Carlie, A (2004). *Fornstida bygnadskult, tradition och regionalitet i södra Skandinavien*, Lund.
- Cullberg, K (1973). *Ekehögen – Backa Röd – Valtersberg, frågor om kronologi och kulturkontakter under yngre förromersk järnålder i Göteborgsområdet*, Göteborg.
- Eggers, HJ (1951). *Der Römische Import Im Freien Germanien*, Hamburg.
- Hedeager, L (1990). *Danmarks Jernalder, mellem stamme og stat*, Aarhus.
- Hjørungdal, T (I tryck). "A hybrid burial practice" *Situated Practices and the Production of Situated Knowledges in the Archaeology of the Vestland Cauldron*, Göteborg.
- Häggström, L (2005). Den vardagliga kniven – om knivars terminologi och tolkning med smäländska exempel, I Gillberg, Å, Karlsson, H & Kristiansen, K (red.) *In Situ* 2003.

- Ilkjær, J (1993). *Illerup Ådal. 3, Die Gürtel, Bestandteile und Zubehör*, Aarhus.
- Jensen, J (2006). *Danmarks Oldtid, ældre Jernalder 500 f. Kr.–400 e. Kr.*, København.
- Kloo Andersson, A (2009). *Skrea kittel, osteologisk analys av ben från kittel i Skrea, RAÄ 29*, Jönköpings Läns Museum (Internrapport).
- Lund Hansen, U (1987). *Römischer Import im Norden, Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*, København.
- Lundqvist, L, Persson, K (1999). Skrea 177 – boplats från bronsålder och järnålder, I Lundqvist, L (red.), *Bebyggelse och kulturlandskap, arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland, del II, 1993–1995 sträckan Getinge – Heberg*, (Arkeologiska resultat från UV Väst rapport 1998:1).
- Lönn, M (2009). För gamla ben i ett spannformat kärl. *Viking LXXII*.
- Nicklasson, P (1997). *Svärdet ljuger inte, vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*, Diss, Stockholm.
- Nylén, E (1955). *Die Jüngere Vorrömische Eisenzeit Gotlands – Funde, Chronologie, Formenkunde*, Uppsala.
- Persson, P (1999). *Neolitikums början, undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nordeuropa*, Diss, Göteborg
- Rasch, M (1997). Förromersk järnålder på Öland, I Martens, J (red.) *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe*, København.
- Räf, E (2001). *Krumknivar, kvinnor och kreatur, vad spelar djuren för roll?* Lund.
- Sahlström, KE & Gejvall, NG (1951). Gravfältet i Mellby by Kållands härad, *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*, 5:e delen. 6:e häftet.
- Sahlström, KE & Gejvall, NG (1948). *Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland*. Stockholm.
- Strömberg, B (1994). *Förundersökning av boplatsslämnningar från äldre järnålder, planområde för rastplats mellan Åtran och Skrea Backe, fornlämning 77, Skrea 13:3, Skrea socken, Falkenbergs kommun, Halland, Riksantikvarieämbetet* (Internrapport).
- Thålin, L (1967). *Undersökning av fornlämning nr 88, Vessige sn, Halland*, Hallands Museum (Internrapport).
- Wranning, P (2009). *Tjärby Norra, ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder, människan och landskaprummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6, Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68*, Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland, Halmstad.
- Wranning, P (2001). RAÄ 195 – Undersökning 1996, I Ryberg, E & Wranning, P (red.) *Landskap i förändring, volym 2*, Riksantikvarieämbetet/Landsantikvarien, Halmstad.